

УДК 316.4

*Затверджено до друку Вченою радою
Інституту соціології НАН України
Протокол № 7 від 29 жовтня 2019 року*

Наукові рецензенти:

доктор філософських наук Є. Головаха
доктор філософських наук А. Ручка

Авторський колектив:

*канд. соц. наук В. Казаков – підрозділ 15.3; канд. соц. наук І. Мариніч – нарис 17;
д-р соц. наук А. Мельніков – нариси 8 та 10; д-р соц. наук В. Пилипенко –
підрозділи 1.2 та 1.3, нариси 2 та 6, підрозділи 15.1, 15.2, 22.1 та 22.2;
аспірант В. Плющ – нарис 21; д-р соц. наук О. Рахманов – нарис 16;
д-р соц. наук В. Резнік – загальна редакція, передмова, нариси 5, 14 та 18,
післямова; канд. філос. наук М. Сакада – підрозділ 1.1, нариси 3, 4, 7 та 9,
підрозділ 22.3; д-р соц. наук В. Степаненко – нарис 19;
д-р соц. наук О. Шульга – нарис 20; д-р соц. наук Н. Черниш – нариси 11, 12 та 13.*

С69 Соціологічне метатеоретизування: історія та сучасність / За заг. ред.
В. Резніка. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 506 с.

Sociological Metatheorizing: History and Present Day / *V. Reznik* (Ed.).
Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine, 2019. 506 p.

ISBN 978-966-02-9049-5

У монографії представлено результати досліджень історії та сучасного стану метатеоретизування в соціології. Розглянуто особливості генези соціологічного метатеоретизування в 1950–1970-х роках, його специфікації, легітимації та інституціоналізації в 1980–1990-х роках, сучасних метатеоретичних пошуків соціологів після 2000 року. Проаналізовано філософські виміри метатеоретизування в соціології, метапарадигмальну структуру сучасного соціологічного знання, глобальний досвід та локальні специфікації загальносоціологічного теоретизування, основні метатеоретичні перспективи та дослідницькі програми сучасної соціології. Пропоновані узагальнення світового досвіду й досягнень соціологічного метатеоретизування допоможуть глибшому осягненню теоретичного розмаїття і тенденцій розвитку соціології, сприятимуть розширенню концептуальної сумісності соціологічних досліджень в Україні, підвищенню евристичного потенціалу соціологічного теоретизування в інтерпретації та концептуалізації соціальних процесів та феноменів, що спостерігаються останніми десятиліттями в українському суспільстві.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів і студентів.

УДК 316.4

ISBN 978-966-02-9049-5

© Інститут соціології НАН України, 2019

Зміст

Передмова (<i>Володимир Резнік</i>)	7
Нарис 1. Специфіка соціологічного метатеоретизування	10
1.1. Метатеоретизування як загальнонауковий феномен (<i>Микола Сакада</i>).....	10
1.2. Особливості метатеорії у структурі метасоціології (<i>Валерій Пилипенко</i>).....	15
1.3. Типи та напрями соціологічного метатеоретизування (<i>Валерій Пилипенко</i>).....	21
Нарис 2. Генеза метатеоретизування в соціології (1950–1970) (<i>Валерій Пилипенко</i>).....	34
2.1. Філософські витoki соціологічної метатеорії	34
2.2. Засади метатеорії соціології у версії Т. Парсонса	38
2.3. «Метатеоретичний скандал» в американській соціології	43
2.4. Спроба ідентифікації метатеоретичних засад соціології	49
Нарис 3. Соціологічне метатеоретизування у 1980–1990-х роках (<i>Микола Сакада</i>).....	59
3.1. Проблеми інституціоналізації соціологічної метатеорії	59
3.2. Метатеоретичні зрушення в американській соціології	68
Нарис 4. Реактуалізація метатеоретичного потенціалу соціологічної класики (<i>Микола Сакада</i>)	82
4.1. Метатеоретичний «образний ряд сили» Е. Дюркгайма	82
4.2. Доробок Г. Зимеля як «ресурс соціологічної метатеорії»	91
4.3. Метатеоретичне довершення теоретизування М. Вебера	98
Нарис 5. Проект позитивістської (мета)теорії Дж. Тернера у 1970–1990-х роках (<i>Володимир Резнік</i>)	111
5.1. Методологія Тернерової дослідницької програми	112
5.2. Типологія стратегій теоретизування в соціології	116
5.3. Оцінювання потенціалів теоретичних підходів	125
5.4. Позитивістська стратегія (мета)теоретизування	133

Передмова

З ХХ ст. невіддільною рисою розвитку різних наук є метатеоретизування – спроби розроблення наукової метатеорії (від грецьк. *μετά* – «за», «після», «над»). Якщо конкретна наукова теорія пояснює певний фрагмент реального світу, то метатеорія розкриває структуру цієї теорії, увиразнює систему її понять і положень. Метатеоретичні дослідження уможливають раціональнішу розбудову наукових теорій, їх формалізацію та аксіоматизацію, подолання накопичених парадоксів і суперечностей теоретичного знання.

Не уникнула метатеоретизування й соціологія, фрагментована на конкурувальні теоретичні напрями. Через відсутність визнаної всіма соціологами єдиної загальної теорії їм дотепер бракує однастайності щодо предметної царини соціології, її вихідних аналітичних засновків, стратегій розвитку теоретичних засад і методології аналізу. Фахова соціологічна спільнота роздроблена на автономні угруповання та осередки із подекуди несумісними концептуальними мовами, предметними царинами досліджень і критеріями їхньої валідності та плідності. Змістова неузгодженість поняттєвого складу різних теоретичних напрямів часто ускладнює коректне порівняння та узагальнення результатів досліджень, виконаних у їхніх річизах. Відтак ці обставини мотивують соціологів до пошуків і розроблення загальнотеоретичних засад соціології. Такі пошуки в соціології від середини ХХ ст. набувають форми метатеоретизування або спроб розроблення соціологічної метатеорії. З часом предметна царина метатеоретичних пошуків соціологів суттєво розширилася і вийшла за межі завдання розбудови загальної теорії. Метатеоретики соціології претендують також на

досягнення глибшого розуміння різних наявних версій соціологічного теоретизування, на розроблення нових таких версій та критеріїв їх оцінювання.

У ХХІ столітті інтерес до метатеоретизування у фахових спільнотах соціальних та поведінкових наук не зник. Досвід метатеоретичних досліджень став предметом наукових форумів. Зокрема, 17 липня 2013 року в Сан-Франциско відбувся міжнародний симпозиум «Метатеорія для ХХІ століття: критичний реалізм та інтегральна теорія у діалозі». Натомість в Україні донедавна вивчення зазначеної наукової проблематики системно не відбувалося. Через це перебіг розбудови підвалин метатеорії соціології та світові досягнення в цій галузі залишалися не надто відомими. Міра обізнаності соціологів в Україні з історією, сучасним станом та перспективами соціологічного метатеоретизування була недостатньою для наукової рефлексії розвитку теоретичної соціології. Актуальна наукова проблема полягала у нез'ясованості пізнавальних можливостей метатеоретичних перспектив стосовно соціологічного теоретизування.

Отже, наукові співробітники відділу історії та теорії соціології Інституту соціології НАН України ініціювали й упродовж 2017–2019 років виконали науково-дослідницьку роботу «Сучасний стан та перспективи метатеоретизування у соціології». Предмет цього колективного дослідження становили вагомні досягнення в розбудові метатеоретичних підвалин соціологічної науки. Мета дослідників полягала у вивченні сучасного стану та перспектив соціологічного метатеоретизування у порівняльному історичному контексті. Отже, дослідження виконано у форматі історичного аналізу та в субдисциплінарних рамках історії соціології. Тобто вивчалися процеси виникнення і розвитку соціологічного метатеоретичного знання, особливості становлення його форм, методів, етапів і напрямів.

У підсумку досягнуто певної систематизації пізнавальних стратегій, пояснювальних принципів та моделей, що постали і претендують на метатеоретичний статус у світовій соціології. З'ясовано концептуальний потенціал різних версій соціологічного метатеоретизування у дисциплінарній інтеграції соціологічного знання. На підставі узагальнення світового досвіду метатеоретичних досліджень уточнено поняттєвий склад та окреслено загальнотеоретичні підвалини сучасної соціології. У науковий обіг в Україні уведено маловідомі на наших теренах розробки метатеоретиків світової соціології.

Ці результати колективного дослідження співробітників відділу історії та теорії соціології Інституту соціології НАН України, а також долучені результати досліджень чільних в Україні фахівців із проблематики соціологічного метатеоретизування наразі ми презентуємо у формі історичних нарисів широкому колу зацікавлених читачів з числа науковців, викладачів, докторантів, аспірантів і студентів. Автори їх свідомі того, що претендувати цим своїм науковим доробком на статус усталеного й визнаного академічного курсу історії соціологічного метатеоретизування можна буде лише згодом, після відгуків обізнаної фахової спільноти та врахування критичних зауважень і побажань.

У написанні книги брали участь: канд. соц. наук В. Казаков – підрозділ 15.3; канд. соц. наук І. Мариніч – нарис 17; д-р соц. наук А. Мельніков – нариси 8 та 10; д-р соц. наук В. Пилипенко – підрозділи 1.2 та 1.3, нариси 2 та 6, підрозділи 15.1, 15.2, 22.1 та 22.2; аспірант В. Плющ – нарис 21; д-р соц. наук О. Рахманов – нарис 16; д-р соц. наук В. Резнік – загальна редакція, передмова, нариси 5, 14 та 18, післямова; канд. філос. наук М. Сакада – підрозділ 1.1, нариси 3, 4, 7 та 9, підрозділ 22.3; д-р соц. наук В. Степаненко – нарис 19; д-р соц. наук О. Шульга – нарис 20; д-р соц. наук Н. Черниш – нариси 11, 12 та 13. Наукове редагування рукописів здійснила С. Іващенко.

Авторський колектив висловлює вдячність керівникові видавничо-редакційної групи Інституту соціології НАН України, канд. соц. наук Т. Загороднюк, редактору Л. Тютюнник та технічному редактору верстки О. Соколовій за ефективну співпрацю в опублікуванні цієї книги.